

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته الهیات و معارف اسلامی (فلسفه
و حکمت اسلامی)

بررسی تطبیقی دیدگاه اصالت وجودی ملاصدرا و دیدگاه
اگزیستانسیالیستی کارل یاسپرس در باب خدا

توسط

الهه زارع

استاد راهنما:

دکتر لاله حقیقت

۱۳۸۸ / ۳ / ۳۱

بهمن ماه ۱۳۸۷

کتابخانه اساتید و دانشجویان
تعمیر مدرک

۱۱۳۵۶۷

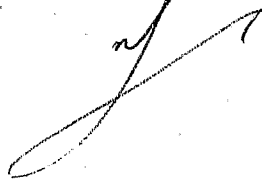
به نام خدا

اظہارنامہ

اینجانب الہہ زارع (۸۵۰۷۱۳) دانشجوی رشته الہیات و معارف اسلامی گرایش فلسفہ و حکمت اسلامی دانشکدہ ی علوم انسانی اظہار می کنم کہ پایان نامہ حاصل پژوهش خودم بودہ و در جاهایی کہ از منابع دیگران استفادہ کردہ ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشتہ ام. همچنین اظہار می کنم کہ کہ تحقیق و موضوع پایان نامہ ام تکراری نیست و تعہد می نمایم کہ بدون مجوز دانشگاہ دستاورد های آن را منتشر ننمودہ و یا در اختیار غیر قرار ندہم. کلیہ حقوق این اثر مطابق با آیین نامہ مالکیت فکری و معنوی متعلق بہ دانشگاہ شیراز است.

نام و نام خانوادگی: الہہ زارع

تاریخ و امضاء: ۱۳۸۸، ۲، ۲۱

به نام خدا

بررسی تطبیقی دیدگاه اصالت وجودی ملاصدرا و دیدگاه

اگزیستانسیالیستی کارل یاسپرس در باب خدا

به وسیله‌ی:

الهه زارع

ارایه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیت‌های تحصیلی لازم

برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته‌ی:

الهیات و معارف اسلامی (فلسفه و حکمت اسلامی)

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه: عالی

دکتر لاله حقیقت، استاد یار بخش الهیات و معارف اسلامی

دکتر قاسم کاکایی، دانشیار بخش الهیات و معارف اسلامی

دکتر علی محمد ساجدی، استادیار بخش الهیات و معارف اسلامی

بهمن ماه ۱۳۸۷

تقديم به:

پدرم

سپاسگزاری

اکنون که به فیض خداوند این پایان نامه را به اتمام رسانده‌ام بر خود لازم دیده که از اساتید ارجمند سرکار خانم دکتر حقیقت که در سر تا سر سطور این تحقیق مرا یاری فرمودند و آقای دکتر کاکایی و دکتر ساجدی به عنوان اساتید مشاور، تشکر نموده و هم‌چنین سرکار خانم راستی، که در ویراستاری این تحقیق نکات ارزنده‌ای را به من آموختند، و استاد فرزانه ام‌آقای دکتر مرتضی حسینی شاهرودی، سپاسگزاری نمایم.

چکیده

بررسی تطبیقی دیدگاه اصالت وجودی ملاصدرا و دیدگاه

اگزیستانسیالیستی کارل یاسپرس در باب خدا

به وسیله‌ی:

الهه زارع

بشر هیچ گاه از دغدغه‌ی اندیشه، بحث و کاوش درباره‌ی خدا با هر نام و عنوانی فارغ نبوده است، تا جایی که بزرگ‌ترین دین پژوهان معاصر معتقدند آدمی را باید به جای حیوان ناطق، حیوان دین ورز نامید. در طول تاریخ فلسفه‌ی اسلام و غرب نیز تقریباً هیچ فیلسوف بزرگی را نمی‌یابیم که در باره‌ی مسأله خدا نیاندیشیده باشد؛ چه آنانی که در صدد اثبات و چه آنانی که در صدد رد آن بوده‌اند. در این میان ما صدرا را از فلاسفه‌ی اسلامی و کارل یاسپرس را از فلاسفه‌ی غرب انتخاب نموده، قصد داریم با مدد روش تطبیقی به بررسی و مقایسه‌ی آرای آن‌ها در این باره بپردازیم.

صدرا دارای دیدگاه اصالت وجود اسلامی است و یاسپرس از اگزیستانسیالیست‌های غیر دینی به شمار می‌رود، به همین دلیل دارای دیدگاه‌های مشابه و متفاوتی می‌باشند. هدف اصلی این نوشتار نیز کشف همین پیوندها و تأثیرات متقابل و حتی تمایزات است؛ اما نه از جنبه‌ی تاریخی بلکه از جنبه‌ی مقایسه‌ی بین دو مکتب و استخراج شواهد درونی و مقایسه‌ی اندیشه‌های آنان.

از جمله نتایجی که در این تحقیق حاصل شد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: ۱- هر دو اندیشمند دارای دیدگاه «اصالت وجودی» هستند؛ ۲- اعتقاد به «وجود من حیث هی» را می‌توان در آثار آن‌ها مشاهده کرد؛ ۳- هر دو متفکر در ادراک خدا و وجود از نوعی ادراک حضوری و شهودی سود جستند؛ ۴- در تفکرات آنان می‌توان «وحدت وجود» را به گونه‌ای درک کرد؛ ۵- ایمان مد نظر صدرا «ایمان مبتنی بر وحی» است، اما ایمان یاسپرس «ایمان فلسفی» است؛ ۶- در بحث شناخت خدا و صفات او، صدرا قایل به «الهیات ایجابی» است اما یاسپرس معتقد به «الهیات سلبی» است.

در مسایلی نظیر علیت، اراده، اخلاق، مراتب وجود انسان، علم حضوری، رمز و ... نیز می‌توان به بررسی و تطبیق آرای این دو اندیشمند پرداخت.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیاتی در باب خداشناسی.....
۲	۱-۱. مقدمه.....
۳	۲-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق.....
۴	۳-۱. هدف تحقیق.....
۴	۴-۱. پیشینه‌ی تحقیق.....
۶	۵-۱. روش تحقیق.....
۷	۶-۱. فرضیه‌ی تحقیق.....
۷	۷-۱. سؤالات تحقیق.....
۷	۸-۱. تعاریف مفهومی.....
۸	۱-۸-۱. اصالت وجود.....
۸	۲-۸-۱. اگزستانسیالیسم.....
۹	۳-۸-۱. متعالی.....
۹	۴-۸-۱. فراگیرنده.....
۹	۵-۸-۱. ایمان فلسفی.....
۱۰	۹-۱. سیر خداپرستی.....
۱۰	۱-۹-۱. خدایان ابتدایی.....

۱۲	..... ۲-۹-۱. مصریان
۱۳	..... ۳-۹-۱. ایرانیان
۱۴	..... ۴-۹-۱. هندیان
۱۴	..... ۵-۹-۱. یونانیان
۱۵	..... ۶-۹-۱. خدا در ادیان توحیدی
۱۵	..... ۱-۶-۹-۱. یهودیت
۱۶	..... ۲-۶-۹-۱. مسیحیت
۱۷	..... ۳-۶-۹-۱. اسلام
۱۷	..... ۷-۹-۱. عرفان
۱۸	..... ۱۰-۹-۱. همه خدایی
۱۹	..... ۱۱-۹-۱. دوران معاصر
۱۹	..... ۱۰-۱. امکان سخن گفتن از خدا
۲۰	..... ۱-۱۰-۱. نظریه بی معنایی
۲۱	..... ۲-۱۰-۱. نظریه سکوت
۲۲	..... ۳-۱۰-۱. نظریه سلبی
۲۳	..... ۴-۱۰-۱. نظریه تمثیل
۲۴	..... ۵-۱۰-۱. نظریه کارکردگرایی
۲۵	..... ۶-۱۰-۱. نظریه اشتراک معنوی
۲۶	..... ۱۱-۱. برخی از براهین اثبات وجود خدا
۲۶	..... ۱-۱۱-۱. برهان وجودی
۲۷	..... ۲-۱۱-۱. برهان وجوب و امکان
۲۷	..... ۳-۱۱-۱. برهان اتقان صنع
۲۷	..... ۴-۱۱-۱. برهان اخلاقی
۲۸	..... ۵-۱۱-۱. برهان مبتنی بر تجربه دینی
۳۲	..... فصل دوم: خدا در فلسفه صدرأ

۳۳	..... ۱-۲. حکمت متعالیه
۳۴	..... ۲-۲. منابع افکار و نظریات
۳۴	..... ۱-۲-۲. دین اسلام، آیات و روایات
۳۵	..... ۲-۲-۲. حکمای یونانی
۳۵	..... ۱-۲-۲. افلاطون
۳۶	..... ۲-۲-۲. ارسطو
۳۷	..... ۳-۲-۲. حکمای اسلامی
۳۷	..... ۱-۳-۲-۲. فارابی
۳۸	..... ۲-۳-۲-۲. ابن سینا
۳۹	..... ۳-۳-۲-۲. سهروردی
۴۰	..... ۴-۳-۲-۲. امام رازی و علامه دوانی
۴۰	..... ۵-۳-۲-۲. میرداماد
۴۱	..... ۴-۲-۲. عرفان
۴۱	..... ۳-۲. بررسی مفاهیم مرتبط با مفهوم خدا از دیدگاه صدر
۴۲	..... ۱-۳-۲. عقل
۴۲	..... ۲-۳-۲. دین و ایمان
۴۳	..... ۳-۳-۲. رابطه ایمان و اراده
۴۴	..... ۴-۳-۲. متعلقات ایمان
۴۵	..... ۵-۳-۲. رابطه دین، عقل و فلسفه
۴۶	..... ۶-۳-۲. مسأله وجود
۴۷	..... ۱-۶-۳-۲. بدیهی و بی نیازی وجود از تعریف
۴۸	..... ۲-۶-۳-۲. اصالت وجود
۴۹	..... ۳-۶-۳-۲. ادراک وجود
۵۰	..... ۴-۶-۳-۲. اشتراک معنوی وجود
۵۱	..... ۵-۶-۳-۲. تشکیک وجود

۵۳	..... ۲-۳-۶-۶. وحدت وجود
۵۴	..... ۲-۳-۶-۷. تفاوت وحدت تشکیکی و وحدت شخصی وجود
۵۵	..... ۲-۳-۷. حرکت جوهری
۵۶	..... ۲-۳-۸. معاد جسمانی
۵۷	..... ۲-۳-۹. انسان و مراتب آن
۵۸	..... ۲-۳-۹-۱. مرتبه بدن
۵۸	..... ۲-۳-۹-۲. مرتبه نفس
۵۹	..... ۲-۳-۹-۳. مرتبه عقل
۶۰	..... ۲-۳-۱۰. آزادی و اختیار
۶۱	..... ۲-۴-۴. واجب الوجود
۶۱	..... ۲-۴-۱. امکان شناخت واجب الوجود
۶۳	..... ۲-۴-۲. تعریف واجب الوجود
۶۳	..... ۲-۴-۳. اثبات واجب الوجود
۶۴	..... ۲-۴-۴. برهان صدیقین
۶۵	..... ۲-۴-۵. صفات واجب الوجود
۶۵	..... ۲-۴-۵-۱. صفات سلبی
۶۶	..... ۲-۴-۵-۲. صفات ثبوتی
۶۷	..... ۲-۴-۵-۳. کثرت مفهومی و اتحاد مصداقی
۶۷	..... ۲-۴-۵-۴. عینیت ذات و صفات
۶۸	..... ۲-۴-۵-۵. نظریه اشتراک معنوی و تشکیک وجودی
۷۰	..... فصل سوم: خدا در فلسفه یاسپرس
۷۱	..... ۳-۱. اگزیستانسیالیسم
۷۲	..... ۳-۱-۱. تعریف یاسپرس از اگزیستانسیالیسم
۷۳	..... ۳-۲. اندیشه های مؤثر بر وی
۷۳	..... ۳-۲-۱. سقراط

۷۴	..... ۲-۲-۳ دکارت
۷۶	..... ۳-۲-۳ لایب نیتس
۷۷	..... ۴-۲-۳ اسپینوزا
۷۹	..... ۵-۲-۳ کانت
۸۰	..... ۶-۲-۳ پاسکال
۸۱	..... ۷-۲-۳ کرگور
۸۳	..... ۸-۲-۳ نیچه
۸۵	..... ۹-۲-۳ هوسرل
۸۵	..... ۱۰-۲-۳ ماکس وبر
۸۶	..... ۱۱-۲-۳ مسیحیت
۸۷	..... ۳-۳ بررسی مفاهیم مرتبط با مفهوم خدا در فلسفه یاسپرس
۸۷	..... ۱-۳-۳ دین و ایمان
۸۹	..... ۲-۳-۳ ارتباط دین، عقل و فلسفه
۹۰	..... ۳-۳-۳ مسأله وجود
۹۲	..... ۱-۳-۳-۳ اصالت وجود
۹۲	..... ۲-۳-۳-۳ ادراک وجود
۹۳	..... ۴-۳-۳ وضعیت های حدی
۹۳	..... ۱-۴-۳-۳ مرگ
۹۴	..... ۵-۳-۳ هستی مطلق یا فراگیرنده
۹۵	..... ۱-۵-۳-۳ ادراک فراگیرنده
۹۷	..... ۶-۳-۳ انسان و مراتب آن
۹۸	..... ۱-۶-۳-۳ مرتبه دازاین
۹۹	..... ۲-۶-۳-۳ مرتبه آگاهی کلی یا آگاهی محض
۱۰۰	..... ۳-۶-۳-۳ مرتبه روح
۱۰۱	..... ۴-۶-۳-۳ مرتبه هستی

۱۰۳	.....۷-۳-۳. شناخت انسان
۱۰۴	.....۸-۳-۳. آزادی و اختیار
۱۰۵	.....۴-۳. تعالی یا استعلاء
۱۰۸	.....۱-۴-۳. امکان شناخت متعالی
۱۱۱	.....۲-۴-۳. تعریف ناپذیری متعالی
۱۱۱	.....۳-۴-۳. نقد براهین خداشناسی
۱۱۲	.....۴-۴-۳. استدلال یاسپرس در اثبات متعالی
۱۱۴	.....۵-۴-۳. نگاه وحدت وجودی
۱۱۵	.....۶-۴-۳. صفات متعالی
۱۱۷	..... فصل چهارم: تطبیق آرای صدرا و یاسپرس
۱۱۸	.....۱-۴. مقدمه
۱۱۹	.....۲-۴. شرایط زندگی
۱۲۰	.....۳-۴. اندیشه های مؤثر
۱۲۰	.....۴-۴. عقل و شهود
۱۲۱	.....۵-۴. ایمان مذهبی و ایمان فلسفی
۱۲۳	.....۶-۴. رابطه دین و فلسفه
۱۲۴	.....۷-۴. مسأله وجود
۱۲۵	.....۱-۷-۴. بی نیازی از تعریف و بدیهی بودن وجود
۱۲۵	.....۲-۷-۴. ادراک وجود
۱۲۶	.....۳-۷-۴. اصالت وجود اسلامی و غربی
۱۲۸	.....۴-۷-۴. تشکیک وجود
۱۲۸	.....۸-۴. انسان و مراتب آن
۱۲۹	.....۱-۸-۴. بدن و دازاین
۱۲۹	.....۲-۸-۴. نفس و هستی
۱۳۰	.....۹-۴. ارتباط وجوه و مراتب وجود انسان با یکدیگر

۱۳۱	.....۱۰-۴. شناخت انسان
۱۳۲	.....۱۱-۴. آزادی و اختیار
۱۳۳	.....۱۲-۴. واجب الوجود و متعالی
۱۳۴	..... ۴-۱۲-۱. تعریف خدا
۱۳۴	..... ۴-۱۲-۲. نحوه ادراک خدا
۱۳۶	..... ۴-۱۲-۳. استفاده کردن از زبان رمزی در ادراک خدا
۱۳۶	..... ۴-۱۲-۴. براهین خداشناسی
۱۳۷	..... ۴-۱۲-۵. صفات خداوند
۱۳۸	..... ۴-۱۲-۶. نگاه وحدت وجودی
۱۳۹	..... نتیجه گیری
۱۴۱	..... ضمائم
۱۴۳	..... فهرست منابع

فصل اول:

کلیاتی در

باب خداشناسی

۱- کلیاتی در باب خدا شناسی

۱-۱. مقدمه

در طول تاریخ فلسفه تقریباً همه‌ی فیلسوفان به بحث درباره خدا پرداخته‌اند؛ از جمله ملاصدرا و کارل یاسپرس، که در این تحقیق به بررسی تطبیقی نظر آن دو پرداخته‌ایم. پیش از ورود به بحث لازم به ذکر نکاتی است که توجه به آن، ما را در فهم بهتر این تحقیق یاری می‌رساند؛ از جمله این که اگزیستانسیالیست‌ها من جمله یاسپرس، در نوشته‌ها و آثار خود بسیار از کلمات پیچیده و مبهم استفاده می‌کنند و همواره با کلمات بازی‌های بی‌شمار دارند. بنابراین فهم آثار آن‌ها بسیار دشوار، مبهم و معلق است. البته در مورد یاسپرس مقداری از این دشوار نویسی مربوط به زبان آلمانی است که به پیچیدگی مشهور است. دلیل دیگر بر دشوار نویسی این گروه این است که آن‌ها ساده نویسی را نشانه کم‌سوادی می‌دانند. چنان که پوزیتویست‌ها را به دلیل همین ساده نویسی به کم سوادی متهم کرده‌اند. مطلب مهم دیگر این که ما در نوشته‌های این گروه می‌بینیم که در یک سطر مطلبی اثبات می‌شود و در یکی دو جمله بعد رد می‌شود، که دلیل آن را آمیختگی مسایل درونی انسان می‌دانند. به خصوص از زمانی که در روانشناسی احساس دو گانه انسان نسبت به یک شیئی کشف شد این عدم هماهنگی توجیه بیشتری یافت (ملکیان، ج ۴، ۱۳۷۹: صص ۲۵-۲۴). بنابراین، ما از یک طرف با فیلسوفی مواجه‌ایم که با هر گونه نظام سازی مخالف است و آرا وی از پیچیدگی و ابهام زیادی برخوردار است که در فلسفه وی، نظم منطقی چندان رعایت نشده است، و از سویی صدرا را داریم که، فلسفه وی از نظم و روشنی خاصی برخوردار است؛ ما از این حسن فلسفه صدرا استفاده کرده‌ایم و ابتدا نظر ایشان را بیان کرده و سپس با پیروی از نظم و سامان‌بندی نظریات وی آرا یاسپرس را به همان ترتیب ذکر می‌کنیم. در بیان چهار چوب این تحقیق باید گفت از آن جا که موضوع تحقیق ما پژوهشی تطبیقی است، ناگزیر در این حرکت باید به سراغ اندیشه‌هایی رفت که از نظر هر دو فیلسوف قابل

مقایسه باشند و هر دو فیلسوف آن را در فلسفه خود مطرح کرده باشند. براین اساس این تحقیق دارای چهار فصل می باشد:

در فصل اول به بررسی کلیاتی در باب خداپرستی از جمله سیر تاریخی مفهوم خدا، بیان نظریات مختلف در مورد امکان سخن گفتن از خدا و آرایه برخی از مهم ترین براهین اثبات خدا می پردازیم.

در فصل دوم ابتدا به توصیف و بررسی بعضی دیدگاه های ملاصدرا پرداخته و سپس آرا و اندیشه هایی که بر وی تأثیر گذاشته اند را بیان کرده تا زمینه فکری رسیدن به بحث خدا آماده شود و پس از بیان دیدگاه های مختلف موضع او را در برابر بحث خدا مشخص می کنیم. در فصل سوم به توصیف دیدگاه های یاسپرس به همان روندی که در فصل دوم داشتیم، می پردازیم.

در فصل آخر نیز به تحلیل و مقایسه و تطبیق آرای این دو فیلسوف پرداخته تا تفاوت ها و مشابهت های آرای آن ها مشخص گردد. البته با محوریت و توجه بیشتر به موضوع خدا.

۱-۲. اهمیت و ضرورت تحقیق

یکی از موضوعاتی که دغدغه ی اکثر فیلسوفان بوده و هست مسأله خدا است. مادام که عطش خداخواهی در انسان هست، سخن گفتن پیرامون خدا نیز تازه و روح بخش است و کهنگی و فرسودگی را در این مقوله راهی نیست. مسأله خدا مسأله ای دیرپا و ریشه دار است و کل گستره تاریخ بشر را فراگرفته است. از آن جا که بحث خدا موضوع اصلی و ریشه ای هر مکتبی است با بررسی آن می توان به بسیاری از ابهامات و مسایل هر مکتب پی برد. این حقیقت نزد یهودیان «یهوه»، نزد مسیحیان «خدای» متجلی در «تثلیث»^۱ و از نظر مسلمانان «الله» و در نزد هندوها «شیوا» یا «ویشنو» است. مسأله خدا اساساً مسأله ای فلسفی است. آن گاه که درباره خدا بحث می کنیم در حقیقت درباره ی روح و حقیقت جهان و ریشه و اساس و مبدأ و منشأ آن بحث می کنیم. درباره موجودی در زمان یا مکان و یا درباره عاملی از عوامل بحث نمی کنیم. قرار دادن خدا در ردیف یکی از علل و عوامل طبیعی جهان مساوی است با قرار دادن او در ضمن مجموعه جهان و مخلوقات او؛ یعنی او دیگر خدا نیست، بلکه مخلوقی از مخلوقات است. هم چنین این سخن که جهان از لحاظ ابعاد زمانی و مکانی متناهی است و خدا در منتهی الیه مکان و یا در لحظه آغاز زمان قرار دارد، تصویری عامیانه درباره خداوند است (اکبریان، ۱۳۸۴: ص ۶).

^۱. Triune Go

در طول تاریخ فلسفه تقریباً همه‌ی فیلسوفان به بحث درباره خدا پرداخته‌اند. دو فیلسوف بزرگ شرق و غرب، ملاصدرا و کارل یاسپرس نیز از این قاعده مستثنی نیستند و هر دو، آن را در فلسفه خود مطرح کرده‌اند. اما با این تفاوت که بحث خدا از منظر ملاصدرا اساسی‌ترین و زیر بنایی‌ترین قسمت فلسفه وی را تشکیل می‌دهد اما یاسپرس آن را به تبع بحث انسان مطرح می‌کند. روشی که در این جا انتخاب شده روش تطبیقی است که در پرتو آن به فهم درست‌تر و جامع‌تری از این دو مجموعه فکری نایل می‌شویم؛ به واسطه روش تطبیقی این دو نظام فلسفی به کنکاش درمی‌آیند و وادار به حل مسایل جدیدی که در نظام دیگر مطرح است، می‌شوند.

۱-۳. هدف تحقیق

در این تحقیق سعی بر آن است که با استفاده از روش تطبیقی ابتدا به توصیف نظریات صدرا و یاسپرس بپردازیم و در آخر دست به تطبیق آرای آن‌ها زده و به بیان تفاوت‌ها و شباهت‌های دیدگاه صدرا، فیلسوف مسلمان و یاسپرس فیلسوف غربی بپردازیم. ما روش تطبیقی را انتخاب کرده‌ایم زیرا با استفاده از این روش، می‌توان با ریز بینی و توجه بیشتری به مسایل هر نظام فلسفی بنگریم و درک بهتری از هر نظام فلسفی پیدا کنیم، هم‌چنین می‌توان نظریات و آرای هر کدام از این دو فیلسوف را در شکل و قالب دیگری بیان کرد که خود باعث کاربردی‌تر شدن و پر مخاطب‌تر شدن فلسفه هر کدام از این دو فیلسوف می‌شود. با انجام مطالعات تطبیقی ضمن آن که وسعت و عمق و استحکام فلسفه اسلامی و فلسفه غربی برای قضاوت منصفانه‌تر در معرض یکدیگر قرار می‌گیرند، آشکار می‌شود که فلسفه غربی و اسلامی، بر خلاف آنچه به ناروا شایع شده‌است، نسبت به یکدیگر دو قطب مخالف نیستند.

۱-۴. پیشینه تحقیق

در مورد پیشینه و سابقه انجام چنین تحقیقی باید گفت به صورت خاص در این موضوع یعنی بررسی تطبیقی نظریات صدرا و یاسپرس در رابطه با خدا، کاری انجام نشده است. اما در زمینه‌های نزدیک به آن کارهایی صورت گرفته است برای مثال:

۱. کتاب «انسان شناخت» از حسین کرمی، به بررسی تطبیقی انسان از منظر صدرا و یاسپرس پرداخته است. ایشان در فصل اول گزیده و اصولی از حکمت متعالیه و اگزستانسیالیسم را بیان کرده‌اند. در فصل دوم وارد موضوع اصلی یعنی انسان می‌شود که ابتدا به بیان تعریف و توصیف

انسان از نظر صدرا و یاسپرس می‌پردازد و سپس آن‌ها را تطبیق می‌دهد. در فصل‌های بعد نیز به همین روش به بررسی ساحت‌های انسان، بیان عرصه‌های نفس انسان، می‌پردازد و در فصل ششم به صورت خلاصه نتایج تطبیق فصول گذشته را بیان می‌کند. این کتاب در ۱۳۸۵ به چاپ رسیده است.

۲. مقاله آقای تورج نوروزی با عنوان تفکر متعالی در اگزیستانسیالیسم مابعد الطبیعی «گفتگو بین صدرا و یاسپرس» که در همایش جهانی حکیم ملاصدرا ارایه شد. در این مقاله آقای نوروزی به بیان گفتگویی فرضی را میان صدرا و یاسپرس می‌پردازد. که در مجموعه مقالات همایش در جلد چهارم و در سال ۱۳۸۱ به چاپ رسید.

۳. کتاب آقای عبدالله نصری با عنوان «خدا و انسان در فلسفه یاسپرس» که در سال ۱۳۸۳ به چاپ رسیده است. در این کتاب تقریباً به صورت مفصل به بررسی دیدگاه‌های اگزیستانسیالیسم و یاسپرس پرداخته شده است. مانند وجود و وجوه آن، فراگیرنده، انسان، خدا، انسان و سیاست. البته به نظر می‌رسد در این اثر توجه بیشتری به موضوع انسان شده است تا خدا زیرا از ابعاد مختلف مورد بررسی قرار می‌دهد مانند انسان و تاریخ، انسان و سیاست، انسان و تکنیک، انسان معاصر و...

۴. مقاله خدا از دیدگاه صدرا و تیلش نیز یک بررسی تطبیقی است در موضوع خدا که در شماره ۴۱ خردنامه صدرا در سال ۱۳۸۴ به چاپ رسیده است. این مقاله به بررسی نظر صدرا و تیلش پیرامون برهان امکان و وجوب پرداخته شده است. دکتر تورانی ابتدا مسأله امکان شناخت خدا در منظر صدرا را مورد توجه قرار داده است و سپس ضمن مقایسه آن با دیدگاه تیلش وجوه اشتراک و افتراق آن دو را ذکر می‌کنند. از جمله این که از نظر تیلش هیچ‌گونه برهانی برای خداوند نمی‌توان ارایه کرد و حتی این کار به منزله انکار خداوند است اما بنا به نظر صدرا می‌توان بر وجود خدا برهان اقامه کرد.

۵. از بررسی‌های تطبیقی که در موضوع خدا انجام شده می‌توان به پایان نامه خانم حمیده والی با عنوان بررسی تطبیقی اثبات وجود خدا از منظر ملاصدرا و مولانا اشاره کرد که در سال ۱۳۸۳ در دانشکده الهیات دانشگاه قم دفاع شده است.

در این پژوهش نخست به مقوله شناخت و راه‌های آن به ویژه در شناخت و معرفت حق تعالی از منظر ملاصدرا پرداخته و پس از آن به خداشناسی و اثبات وجود حق نظر کرده و سرانجام به جایگاه خداشناسی و اثبات وجود حق از نظر ملاصدرا از حیث دینی عرفانی و فلسفی پرداخته است. در پی آن به برهین اثبات وجود حق از منظر حکمای پیشین اشاره شده و برهین خاص حکمت متعالیه را مورد بررسی قرار داده‌اند. در مرحله بعد به تفسیر شهودی ملاصدرا از حق پرداخته و به ادعان وی به ناتوانی علم حصولی در معرفت به ذات حق اشاره می‌نمایند. در آخر

نیز متذکر می‌شوند که حتی علم حضوری و شهودی نیز در درک ذات احدیت ناتوان است و تنها انسان را تا اولین مرحله تعیین و تجلی حق هدایت می‌نماید و فراتر از آن بال و پر انسان می‌سوزد. سپس به بحث و بررسی مطالب فوق از نگاه مولوی پرداخته شده است و به این نتیجه رسیده‌اند که مولانا در تمام مراحل فوق با ملاصدرا هماهنگ و همگام است و تنها تفاوت آن‌ها در این است که مولانا وجود حق تعالی را بی‌نیاز از اثبات و دلیل می‌داند به این معنا که مقوله شناخت حق تعالی را از حیث دینی و عرفانی پی می‌گیرد و به جنبه فلسفی و عقلی آن توجهی ندارد.

۶. خدا در فلسفه دکارت و صدرالدین شیرازی نیز نام کتابی است از همایون همتی که در سال ۱۳۸۶ به چاپ رسیده است. در این کتاب ابتدا به بیات تاریخچه و مقدماتی در باب خدا و تعاریف آن می‌پردازد. در فصل بعد به بیان براهین اثبات خدا در فلسفه دکارت می‌پردازد و در فصل سوم به بیان براهین اثبات خدا در فلسفه صدرا می‌پردازد و در پایان نیز در چند صفحه به ارزیابی و نتیجه‌گیری می‌پردازد از جمله این که در برهان صدیقین صدرا، وجود خدا و صفات او یک‌جا و توأمان اثبات می‌شوند در حالی که در براهین دکارت چنین چیزی وجود ندارد.

۷. در غرب نیز می‌توان به کتاب «The Existentialists and God» از Arthur C. Cochrane اشاره کرد که در سال ۱۹۵۶ منتشر شده است. این کتاب به بررسی نظریات گروهی از اندیشمندان اگزیستانسیالیست از جمله کیرکگارد، یاسپرس، هایدگر، تیلیش و چند تن دیگر از جمله ژیلسون می‌پردازد. در فصل IV این کتاب به بررسی وجود خدا، اثبات خداوند و ایمان فلسفی از نظر یاسپرس می‌پردازد.

۸. کتاب مفید دیگری نیز به عنوان «Karl Jaspers: Philosophy as Faith» که توسط Leonard H. Ehrlich نوشته و در سال ۱۹۷۵ منتشر شده است. این کتاب مشتمل بر نه فصل می‌باشد که به موضوعاتی از قبیل مفهوم ایمان، رابطه ایمان و معرفت، خدا، رمزه‌ها، مسأله شرور، شأن تاریخ و... از نظر یاسپرس می‌پردازد.

۱-۵. روش تحقیق

در این تحقیق ما ابتدا به روش توصیفی به بیان آرای هر کدام از این دو فیلسوف پرداخته و در نهایت در فصل آخر با استفاده از روش تحلیلی به تطبیق نظریات آن‌ها خواهیم پرداخت.